

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Support to the implementation of the judicial reform in Ukraine
Підтримка впровадженню судової реформи в Україні

Висновок

щодо проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших пов'язаних законодавчих актів України

Підготовлений у рамках проекту Ради Європи
«Підтримка впровадженню судової реформи в Україні»
на основі аналізу експертів Ради Європи
Ритіса ЙОКУБАУСКАСА і Вахе ГРИГОРЯНА

21 грудня 2017 р.
(оновлено 08 листопада 2018 р.)

I. Вступ	5
II. Застосовні стандарти	5
III. Загальні коментарі	7
IV. Постатейні зауваження	7
A. Загальні положення	7
Стаття 3.....	7
Стаття 4.....	7
V. Набуття права на здійснення адвокатської діяльності.	
Організаційні форми адвокатської діяльності (Розділ II)	8
Стаття 6.....	8
Стаття 7.....	8
Стаття 9.....	8
Стаття 11.....	9
Статті 12-14	9
Стаття 16.....	9
C. Права та обов'язки адвоката.	
Гарантії адвокатської діяльності (Розділ III)	9
Стаття 20.....	9
Стаття 22.....	10
Стаття 24.....	13
D. Професія адвоката та інші види діяльності (Розділ IV)	12
Стаття 27.....	12
Стаття 28.....	13
Стаття 29.....	14
Стаття 30.....	14
A. Зупинення та припинення права на здійснення	
адвокатської діяльності (Розділ VI)	
Статті 36 – 37.....	18
E. Дисциплінарна відповідальність адвоката (Розділ VII)	18
F. Адвокатське самоврядування (розділ VIII). Фінансове забезпечення	
органів адвокатського самоврядування (розділ IX)	18
Статті 49-72.....	18
Стаття 51.....	19
Стаття 54.....	19
Статті 58, 59, 61 і 62.....	19
Стаття 65.....	19
G. Здійснення в Україні адвокатської діяльності адвокатом іноземної держави.	
Особливості статусу адвоката іноземної держави (Розділ X)	19
Стаття 73.....	19
Перехідні положення	20
V. Висновки	20

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

РЄ	Рада Європи
РААПТЕ	Рада адвокатських асоціацій і правових товариств Європи (ССВЕ)
ЄКПЛ	Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
РСР	Рада з питань судової реформи
ООН	Організація Об'єднаних Націй
НААУ	Національна асоціація адвокатів України

I. Вступ

1. Листом від 28 липня 2017 року координатор Ради з питань судової реформи (РСР) звернувся до Ради Європи (РЄ) з проханням надати експертний Висновок щодо відповідності проекту Закону України *«Про внесення змін до Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”»* (далі в цьому звіті – «Законопроект») стандартам РЄ. РЄ запросила двох консультантів, пана Вахе Грігоряна та пана Ритіса Йокубаускаса (далі в цьому звіті – «експерти»), надати оцінку Законопроекту. У грудні 2017 року Висновок *щодо проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших пов’язаних законодавчих актів України* був наданий українській владі.
2. Під час підготовки цього звіту до уваги також бралися коментарі та пояснення зацікавлених сторін. Зустрічі й дискусії між зацікавленими сторонами та експертами проводилися в жовтні та грудні 2017 року в Києві. Попередній Висновок експертів обговорювався з українською владою під час цих взаємно плідних дискусій.
3. Після подання Президентом України Законопроекту до Верховної Ради України, координатор РСР листом від 10 вересня 2018 року звернувся до Ради Європи з проханням оновити текст попереднього Висновку, щоб надати оцінку змінам, внесеним до Законопроекту. Відповідно, Висновок щодо проекту Закону України *«Про внесення змін до Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”»* був оновлений експертом РЄ Ритісом Йокубаускасом у вересні-жовтні 2018 року.
4. Експертам було запропоновано оцінити відповідність Законопроекту стандартам і рекомендаціям РЄ та європейській практиці, зокрема статті 6 ЄКПЛ та Рекомендації Rec(2000)21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів (далі – «Рекомендація РЄ»), стосовно організаційної структури та функціонування адвокатури.
5. Оцінка експертів ґрунтується на перекладі Законопроекту англійською мовою, наданому Радою Європи.
6. Цей Висновок було підготовлено в рамках проекту РЄ *«Підтримка впровадженню судової реформи в Україні»*. У жовтні-листопаді 2018 року первинний текст Висновку було оновлено у світлі змін, внесених органами влади до Законопроекту. Текст поточного Висновку містить останні зауваження з боку експертів РЄ.
7. У тексті Висновку слова *«повірений»*, *«адвокат»* і *«юрист»* (attorney, advocate, lawyer) використовуються як синоніми та не охоплюють інші види юридичної професії.
8. Зважаючи на те, що на момент підготовки цього Висновку робота над Законопроектом ще тривала, експерти на даному етапі не звертають увагу на стиль, формат та інші редакційні питання, пов’язані з Законопроектом, розглядаючи їх як складові редакційного редагування.

9. Висновок зосереджується на тих положеннях Законопроекту, що можуть викликати потенційні проблеми з погляду сумісності з європейськими стандартами.
10. Поради та експертні висновки, наведені в цьому Висновку, стосуються технічних аспектів реформи професії адвоката. Експерти не коментуватимуть жодних питань або проблем, порушених під час обговорень із зацікавленими сторонами, які стосуються політичних міркувань «за» чи «проти» цієї реформи або окремих її елементів.

II. Застосовні стандарти

11. В Україні професія адвоката (баристера/ юрисконсульта/ аторнея/ повіреного/ юриста) виникла багато століть тому, і в 90-х роках минулого століття законодавець запровадив новий механізм щодо здійснення юристами своєї професійної діяльності. Ця професія стала однією з підвалин системи правосуддя завдяки посиленню уваги суспільств і держав до важливості визнання, поваги та захисту основоположних прав людини.
12. Якість правосуддя безпосередньо залежить від роботи, яку виконують юристи. Європейський суд з прав людини встановив критерії справедливого судового розгляду, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
13. У 2013 році Консультативна рада європейських суддів (КРЄС) підготувала Висновок про відносини між суддями та адвокатами, виходячи з принципу, що ці відносини впливають на якість і ефективність правосуддя та здатні їх вдосконалити. Висновок бере до уваги «Основні принципи незалежності судових органів» ООН (1985), «Основні принципи, що стосуються ролі юристів» ООН (1990), Бангалорські принципи поведінки суддів (2002), Кодекс поведінки європейських адвокатів і Хартію основних принципів європейської адвокатської професії РААПТС.
14. Венеціанська комісія розглянула ці питання у своєму «Переліку питань для оцінки стану верховенства права в окремих державах» 2016 року, де говориться, що *«адвокатура відіграє засадничу роль в діяльності судової системи. Тому критично важливо, щоб її було організовано в спосіб, що забезпечує її незалежність і належне функціонування. Це означає, що, аби забезпечити дієвість права особи на юридичну допомогу, законодавець повинен передбачити основні гарантії її незалежності, та що доступ до правничої професії (адвокатури) повинен бути достатньо вільним. Ефективні і справедливі кримінальні та дисциплінарні провадження є необхідними для забезпечення незалежності та безсторонності правників (адвокатів)»*.
15. У підготовленому 2017 року меморандумі Парламентської Асамблеї Ради Європи «Аргументи на користь розроблення Європейської конвенції про юридичну професію» зазначається: *«Адвокати відіграють важливу роль у забезпеченні взаємодії між фізичними особами та органами влади в*

питаннях, пов'язаних зі здійсненням і захистом прав цих осіб. Це особливо стосується судової системи. Як визнав Європейський суд із прав людини, "специфічний статус адвокатів надає їм центральне місце під час здійснення правосуддя у ролі посередників між громадськістю і судами. Тому вони відіграють ключову роль у забезпеченні того, щоб суди, чия місія є засадничою у правовій державі, неодмінно користувалися довірою громадськості. Однак для того, щоби громадськість мала довіру до процесу відправлення правосуддя, вона також повинна мати довіру до здатності представників юридичної професії забезпечувати ефективне представництво їхніх інтересів. Адвокати є головними дійовими особами в судовій системі, прямо залученими до її функціонування й до захисту сторони процесу". Роль адвокатів у забезпеченні ефективного захисту окремих прав виходить за межі судової системи. Вони надають правову допомогу до початку судового провадження та в рамках альтернативних способів вирішення спорів, коли важливі питання можливо вирішити без звернення до перевантаженої національної судової системи; дійсно, незалежна експертна правова допомога здатна знеохотити відірваних від реальності клієнтів виграти в суді безперспективні справи».

16. Окрім наведених стандартів щодо ролі адвокатів, джерела «м'якого права» та документи рекомендаційного чи дорадчого характеру також містять норми, яких слід дотримуватися на національному рівні в процесі регулювання професії. Такі документи як:

- Рекомендація Rec(2000)21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів (далі – «Рекомендація РС»)
- Загальні стандарти щодо ролі адвокатських асоціацій, наприклад, Основні принципи ООН, що стосуються ролі юристів, затверджені Генеральною асамблеєю ООН у грудні 1990 року (далі – «Принципи ООН»),

також є корисними джерелами, на які мають орієнтуватися національні законодавці та політики.

17. Відповідні рекомендації також можна знайти й в інших документах:

- [Перуджійська декларація принципів професійної поведінки адвокатських асоціацій та правничих товариств Європейської Спільноти](#) від 16 липня 1977 року, затверджена Консультативним комітетом адвокатських асоціацій та правничих товариств Європейської Спільноти (далі – «Перуджійська декларація»);
- [Кодекс поведінки європейських адвокатів](#), ухвалений на пленарному засіданні 28 жовтня 1998 року, з подальшими змінами, ухваленими на пленарному засіданні Ради адвокатських та правничих товариств Європи (РААПТС) 19 травня 2006 року в м. Порту;
- [Рекомендація No \(81\)7 Комітету міністрів](#) від 14 травня 1981 року щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя;

- [Рекомендація No \(86\)12 Комітету Міністрів](#) щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах.

18. Поєднання всіх принципів і стандартів, що містяться в цих документах, становить поняття «стандартів Ради Європи», які застосовуються до кожного з розглянутих нижче напрямів.

III. Загальні коментарі

19. Законопроект є кроком уперед у порівнянні з редакцією Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що діє з 2012 року.

20. Основні новели Законопроекту пов'язані зі створенням нових можливостей для адвокатів працювати за трудовим наймом і на державній службі, а також з подальшою реструктуризацією органів адвокатського самоврядування. Експерти вважають за необхідне відмітити дуже позитивний і конструктивний підхід органів влади під час дискусій і зустрічей та їхню готовність детально обговорювати складні питання, що виникали під час підготовки Законопроекту. Експерти вдячні за таку плідну співпрацю з боку влади.

21. За винятком окремих проблемних питань, вказаних у зауваженнях і рекомендаціях цього звіту, експерти зазначають, що положення цього Законопроекту в цілому відповідають стандартам РЄ щодо регулювання та захисту професії адвоката, а за окремими напрямами забезпечують навіть більший, аніж вимагають стандарти, захист адвокатів у здійсненні ними своїх професійних обов'язків, у саморегулюванні та самоврядуванні своєї спільноти.

22. Однак, попри відповідність Законопроекту стандартам РЄ щодо регулювання професії адвоката, слід все ж таки розглянути можливість певного вдосконалення положень Законопроекту. Цей звіт зосереджений на ключових питаннях, які, на думку експертів, потребують поліпшення.

IV. Постатейні зауваження

A. Загальні положення

Стаття 3

23. Законопроект передбачає, що завданням адвокатури (адвокатської професії, адвокатської практики) є сприяння у реалізації принципу верховенства права в Україні та забезпечення права кожного на отримання професійної правової допомоги. Така мета цілком відповідає стандартам Ради Європи.

Стаття 4

24. Стаття 4 визначає засади адвокатської діяльності. Три основні засади, на яких ґрунтується адвокатська діяльність, – це незалежність, лояльність і збереження професійної таємниці. Всі три засади, разом із принципами верховенства права, уникнення конфлікту інтересів, доброчесності тощо,

передбачені Законопроектом. Ці засади адвокатської діяльності відповідають стандартам РЄ.

В. Набуття права на здійснення адвокатської діяльності. Організаційні форми адвокатської діяльності (Розділ II)

Стаття 6

25. Статус адвоката може мати особа, яка має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права та склала іспит. Такі вимоги до адвоката відповідають стандартам РЄ.

Стаття 7

26. Перелік видів діяльності, несумісних з адвокатською, наведено у статті 7. Водночас у деяких європейських країнах передбачено перелік професій, сумісних з адвокатською діяльністю (наприклад, у пункті 2 статті 115 Декрету 91-1197 у Франції). Несумісними є види діяльності, які становлять загрозу незалежності адвоката, наприклад, *«діяльність, що є несумісною з професією адвоката, зокрема з його/її статусом незалежної особи у процесі відправлення правосуддя, або яка може поставити під сумнів його незалежність»* (пункт 8 статті 7 Федерального положення Німеччини про адвокатуру), *«діяльність у професійній сфері, яка суперечить вимогам професійної етики або принципу незалежності адвоката»* (підпункт 7 пункту 1 статті 36 Закону Естонії про адвокатуру).
27. Інші види діяльності, особливо якщо вони забезпечують адвокату значний дохід, становлять пряму загрозу його незалежності. Коментар РРААПТС до Хартії основних принципів європейської адвокатської професії зазначає:

... Адвокат потребує свободи – політичної, економічної та інтелектуальної – у реалізації своїх повноважень, консультуванні та представництві інтересів клієнта. Це означає, що адвокат має бути незалежним від держави та інших владних інтересів і не повинен допускати, щоб його незалежність була поставлена під загрозу внаслідок неправомірного тиску з боку ділових партнерів.

28. Розробникам пропонується розглянути можливість закріплення невичерпного переліку несумісних видів діяльності (наприклад, зазначити, що несумісною є також *«будь-яка інша діяльність, що суперечить незалежності адвоката»*).
29. Див. також зауваження до статей 28-29.

Стаття 9

30. Законопроект встановлює, що кваліфікаційний іспит полягає у перевірці рівня професійної підготовки особи, яка виявила намір стати адвокатом, зокрема у встановленні рівня володіння необхідними теоретичними знаннями у сфері права, обізнаності про правила професійної поведінки, а також практичних навичок і досвіду, потрібних для здійснення адвокатської діяльності. Кваліфікаційний іспит проводиться шляхом складення особою,

яка виявила намір стати адвокатом, письмового анонімного тестування.

31. Такі мета та форма іспиту відповідають практиці інших європейських країн та європейським стандартам.

Стаття 11

32. Частина 4 встановлює, що свідоцтво та посвідчення адвоката України не обмежуються віком особи та є безстроковими. Посвідчення адвоката є документом, що ідентифікує особу адвоката. Іноді стаж роботи адвокатом може перевищувати 50 років. З плином часу зовнішність людини змінюється, й іноді ідентифікувати особу за фотографією 25-річної давності стає неможливо. Нема потреби вдаватися в Законопроекті до деталей, пов'язаних зі строком дії посвідчення адвоката, оскільки це може вирішити асоціація адвокатів. З іншого боку, асоціація адвокатів може розглянути можливість запровадження фіксованого строку дії для посвідчення адвоката.

Статті 12-14

33. Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально, в адвокатському бюро та адвокатському об'єднанні. Зазначені форми адвокатської діяльності відповідають європейським стандартам.

Стаття 16

34. У багатьох європейських країнах стажери адвоката несуть дисциплінарну відповідальність. Це важливий аспект їхньої підготовки до діяльності адвоката. Оскільки стажерів неможливо позбавити права на ведення адвокатської діяльності, відповідне дисциплінарне провадження потребуватиме окремих дисциплінарних стягнень, включно з припиненням стажування.

С. Права та обов'язки адвоката. Гарантії адвокатської діяльності (Розділ III)

Стаття 20

35. Підпунктом 15 частини першої статті 20 Законопроекту страхування професійної відповідальності віднесено до прав адвоката. Кодекс поведінки європейських адвокатів РААПТЕ встановлює: *«3.9.1. Адвокати повинні бути застраховані від цивільно-правової відповідальності, яка може виникнути у зв'язку з їхньою адвокатською практикою, до такої міри, що є розумною, беручи до уваги характер і масштаби ризиків, які існують в їхній професійній діяльності»*. РААПТЕ ухвалила Мінімальні стандарти страхування професійної відповідальності європейських адвокатів, які передбачають таке: *«Повинні існувати обов'язкові вимоги до всіх адвокатів бути застрахованими від цивільної (громадянської) правової відповідальності, яка виникає внаслідок їхньої правничої діяльності»*.
36. Однак у чинному законі про адвокатуру поняття страхування професійної

відповідальності відсутнє, і, як видається, переважна більшість українських адвокатів не страхує свою професійну відповідальність. У зв'язку з цим страхування професійної відповідальності як таке практично не існує на страховому ринку України.

37. З огляду на цю ситуацію, введення добровільного страхування професійної відповідальності як крок до обов'язкового страхування професійної відповідальності в найближчому майбутньому – це позитивне досягнення. Однак з метою сприяння страхуванню професійної відповідальності, створення умов для розвитку цих страхових продукту, забезпечення реального застосування цього положення Раді адвокатів мають бути надані повноваження з ухвалення рекомендацій щодо страхування професійної відповідальності. Без загальних рекомендацій щодо страхування професійної відповідальності (мінімальний обсяг страхової відповідальності за однією справою і протягом одного року, принцип «вчиненого діяння» чи «поданої скарги» тощо), страхові компанії не будуть в змозі розробити такий загальний страховий продукт, і застосування цього положення на практиці буде суттєво обмежене.

Стаття 22

38. Частина перша цієї статті передбачає можливість надання адвокатом правової допомоги одночасно двом або більше клієнтам, інтереси яких взаємно суперечливі або вірогідно можуть стати суперечливими, за умови, що такі клієнти спільно уповноважують адвоката або в явній формі погоджуються на такий стан речей після роз'яснення їм адвокатом принципу уникнення конфлікту інтересів.
39. Вельми важливо, щоб у Законопроекті містилися певні положення щодо регламентації цього суттєвого обов'язку адвоката.
40. Конфлікт інтересів – небезпечна ситуація, здатна завдати шкоди інтересам клієнта та незалежності адвоката. Навіть якщо клієнти погоджуються на таку ситуацію, адвокат за цих обставин все ж таки має винайти рішення, яке б дозволяло її уникати в інтересах клієнта. Професійне життя адвоката наповнене дуже складними ситуаціями та відносинами, зокрема передбаченими цим положенням. Проте мають існувати вельми важливі причини для того, щоб «легітимізувати» професійну поведінку, яка б наражала адвокатів на реальний чи можливий конфлікт інтересів з одним чи декількома клієнтами.
41. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії, ухвалена РААПТЕ 24 листопада 2006 року,¹ містить перелік десяти ключових принципів, притаманних національним і міжнародним актам, що регламентують професію адвоката, а саме: незалежність, довіра та особиста добросовісність, конфіденційність, дотримання правил інших адвокатських асоціацій і правових товариств, неприпустимі види діяльності, особиста

¹ Див. текст Хартії за посиланням:

http://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/DEONTOLOGY/DEON_CoC/EN_DEON_CoC.pdf

реклама, інтереси клієнта та обмеження відповідальності адвоката перед клієнтом. На Хартію також посилався ЄСПЛ у справах, де професійні обов'язки та відповідальність адвокатів були предметом розгляду Суду.²

42. Експерти рекомендують взяти ці принципи за основу в формулюванні правил, що стосуються такої вкрай складної проблеми, як обов'язок адвокатів уникати конфліктів інтересів.
43. Експерти звертають тут увагу на пункт 3.2 Хартії основних принципів європейської адвокатської професії (виділення наше), в якому зазначається:

3.2.1. Адвокат **не може** консультувати, представляти інтереси або діяти від імені двох чи більше клієнтів з одного й того ж питання у разі наявності або суттєвого ризику виникнення конфлікту між інтересами цих клієнтів.

3.2.2. Адвокат **повинен** припинити дії в інтересах обох або всіх зацікавлених клієнтів у разі виникнення конфлікту інтересів між цими клієнтами, а також щоразу, коли існує ризик порушення конфіденційності або загроза незалежності адвоката.

3.2.3. Адвокат також **повинен** утримуватися від дій в інтересах нового клієнта, якщо існує ризик порушення таємниці, довіреної адвокату попереднім клієнтом, або якщо обізнаність адвоката у справах попереднього клієнта здатна надати новому клієнту неналежну вигоду.

44. Експерти рекомендують звернути увагу на можливість використання у тексті Законопроекту цих детально сформульованих пунктів Хартії основних принципів європейської адвокатської професії.
45. Окремі юрисдикції передбачають певну свободу розсуду клієнта в наданні дозволу на залучення адвоката в ситуаціях, де цілком можливий конфлікт інтересів. Якщо український законодавець вдасться до такого підходу, потрібно буде все ж таки встановити певні обмеження для адвокатів щодо участі у справах, де існує такий ризик. Слід чітко встановити, що адвокат не може представляти інтереси нового клієнта або консультувати його, якщо обізнаність адвоката про діяльність і справи попереднього клієнта надаватимуть перевагу новому клієнтові.
46. Варто також зазначити, що обов'язок запобігати конфлікту інтересів поширюється й на адвокатів, які «практикують в асоціаціях».³ Асоціації, що входять до складу РААПТС, дотримуються усталеного підходу: зобов'язання, перелічені у підпунктах 3.2.1-3.2.3 Хартії основних принципів європейської адвокатської професії, поширюються і на юристів, які практикують у складі адвокатських компаній. Експерти рекомендують розглянути можливість внесення цих обмежень до статті 22 Законопроекту.
47. У підпункті 1 частини третьої термін «*протилежний*» обмежує перелік осіб, які насправді можуть мати суперечливі інтереси. Хоча термін «*протилежна сторона*» має певне процесуальне визначення, перелік осіб, які можуть мати

² Див., наприклад, § 134 рішення в справі «Моріс проти Франції» (Morice v. France) [ВП], заява № [29369/10](#).

³ Див. підпункт 3.2.4 Хартії основних принципів європейської адвокатської професії.

суперечливі інтереси у справі, не обмежується лише «*протилежною стороною*». Меті цієї статті краще відповідав би термін «*сторона в справі з суперечливими інтересами*».

48. Аналогічно, у частині четвертій цієї ж статті обмеження, яке накладається на адвоката з метою уникнення або запобігання конфлікту інтересів, стосується лише ситуацій, коли адвокат представляє клієнта у «*справі проти іншої сторони*» (сторони, яка довірила або іншим чином надала інформацію адвокату, користуючись послугами останнього). Таке обмеження не охоплює всіх можливих ситуацій конфлікту інтересів, уникати яких або запобігати яким адвокат повинен з огляду на свій професійний обов'язок. Інтереси, що суперечать інтересам клієнта, може мати не лише особа, проти якої справу порушено в юридичному значенні цього терміну.⁴ Поняття «*проти*» у процесуальному контексті має вельми точне значення, воно не поширюється на відносини, в яких, наприклад, сторона в судовому провадженні не виступає у справі проти клієнта, але може мати суперечливі інтереси. Експерти рекомендують розробникам уточнити ці питання в Законопроекті.

Стаття 24

49. Посилення гарантій адвокатської діяльності є одним із найбільш позитивних вдосконалень, запропонованих Законопроектом. Чинний закон не забезпечує достатніх гарантій адвокатської діяльності. Наприклад, за відсутності гарантій чи процесуальних вимог, обшук в офісі адвоката або вилучення його документів можливі щодо будь-якої особи, включно з клієнтом адвоката. Таке становище зводить принцип конфіденційності до самої лише декларації.
50. Законопроект передбачає численні гарантії захисту конфіденційної інформації. Відомості, предмети (речі) та документи, отримані під час здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, оперативно-розшукових заходів або слідчих дій стосовно адвоката, не можуть бути використані як докази обвинувачення щодо його/її клієнта. Таке вдосконалення гарантій адвокатської діяльності в Законопроекті перевищує мінімальні та базові вимоги, передбачені стандартами РЄ.

D. Професія адвоката та інші види діяльності (Розділ IV)

Стаття 27

51. Див. також зауваження до статей 7, 28-29.

Стаття 28

52. Робота адвокатів за трудовим наймом допускається в деяких європейських

⁴ Наприклад, двоє чи більше постраждалих у кримінальній справі, які не є процесуальними опонентами (не виступають один «проти» одного), але можуть мати суперечливі інтереси у справі. Або третя сторона судового провадження в цивільній справі, яка не обов'язково матиме такі, що збігаються, або спільні інтереси зі стороною судового провадження, водночас не виступаючи у справі проти клієнта адвоката.

країнах. Адвокати можуть працювати за трудовим договором як в юридичних компаніях (помірний підхід), так і в будь-яких компаніях (ліберальний підхід) з метою надання юридичних послуг роботодавцю. Усі інші можливості працевлаштування зазвичай обмежуються викладацькою та науковою діяльністю.

53. У деяких європейських країнах адвокат може перебувати в трудових відносинах з іншими адвокатами або з юридичною фірмою. Таке працевлаштування може мати певні особливості (наприклад, можливість надавати юридичні послуги лише від імені адвоката-роботодавця або юридичної фірми).
54. Лише в декількох європейських країнах адвокатам дозволяється працювати за трудовим договором на осіб, що не є адвокатами. Такі випадки зумовлені історичними причинами, і ця практика не є поширеною. У рішенні Суду Європейського Союзу від 14 вересня 2010 року у справі «Акзо Нобель» зазначається:

Звідси випливає, що вимога про незалежність означає відсутність будь-яких трудових відносин між адвокатом і його клієнтом, аби право на збереження адвокатської таємниці не поширювалося на спілкування всередині компанії чи групи компаній з власними адвокатами... Концепція незалежності адвокатів визначається не тільки позитивно, тобто посиланням на професійні етичні зобов'язання, а також негативно, через відсутність трудових відносин. Корпоративний адвокат, попри своє членство в адвокатурі чи юридичному товаристві та професійні етичні зобов'язання, які на нього внаслідок цього поширюються, не користується таким же ступенем незалежності від свого роботодавця, як адвокат, що працює в зовнішній адвокатській фірмі, – від свого клієнта. Відповідно, корпоративний адвокат має менше можливостей дієво усувати будь-які суперечності між своїми професійними зобов'язаннями та цілями свого клієнта.

55. Експерти розуміють бажання законодавця впровадити таку форму діяльності, особливо з огляду на конституційні зміни щодо права представництва в суді. Ці положення не суперечать існуючій європейській практиці, хоча слід відзначити звуження загальноєвропейської тенденції щодо залучення адвокатів до роботи за трудовим договором.
56. Експерти рекомендують чітко, з переліченням по відповідних підпунктах, визначити в Законопроекті дисциплінарні стягнення, що застосовуються до адвоката, який працює за трудовим договором з іншою, ніж бюро адвокатів або адвокатська компанія, особою. Див. також зауваження до статті 30.
57. Слід також зазначити, що права й гарантії, дисциплінарні відповідальність та наслідки для адвокатів, які працюють за трудовим договором з адвокатським бюро чи адвокатською компанією, дуже відрізняються від тих, що передбачені для адвокатів, які працюють за трудовим договором з іншими особами. З огляду на це, експерти вважають, що було б доцільно розділити ці положення на дві статті.

Стаття 29

58. Окрему увагу слід звернути на можливість суміщення адвокатської діяльності зі статусом офіційного представника комерційного підприємства чи іншої юридичної особи.
59. У багатьох європейських країнах адвокати входять до складу правління юридичних осіб різних форм власності або очолюють НУО. Власне можливість адвоката бути офіційним представником комерційного підприємства або іншої юридичної особи не суперечить європейським нормам. Але певні питання можуть виникати, якщо така посада є оплачуваною.
60. Навіть якщо отримання статусу офіційного представника комерційного підприємства чи іншої юридичної особи не пов'язане з укладенням трудового договору, фінансова залежність адвоката від юридичної особи (фактичного роботодавця) робить його становище аналогічним тому, яке мають адвокати, що працюють за трудовими договорами. Крім того, адвокатам не заборонено надавати юридичні послуги діловим партнерам, клієнтам, конкурентам, власникам і дочірнім компаніям комерційних підприємств або інших юридичних осіб, офіційними представниками яких вони є. Це створює додаткові ризики виникнення конфлікту інтересів. Відповідно, слід запровадити додаткові гарантії, якщо не в Законопроекті, то хоча б у вторинному законодавстві.

Стаття 30

61. Стаття 30 регламентує статус адвоката як державного службовця органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У більшості європейських країн адвокатам заборонено обіймати публічні посади (наприклад, в Австрії, Чехії, Естонії, Фінляндії, Литві, Словаччині, Словенії, Іспанії). В інших європейських країнах можливість збереження статусу адвоката, перебуваючи на державній службі, є скоріше винятком внаслідок відмінностей у порядку отримання чи припинення статусу адвоката. Юристи на державній службі підпадають під різні обмеження, які загалом означають, що вони не мають можливості практикувати як адвокати (наприклад, у Німеччині).
62. Законопроект встановлює, що адвокати, які працюють на державній службі, зобов'язані зупинити свою адвокатську діяльність. Така вимога відповідає практиці європейських країн.
63. Зважаючи на те, що, як передбачає Законопроект, адвокат на державній службі зобов'язаний тимчасово відмовитися від адвокатської діяльності, важливе значення має спосіб зупинення та припинення цього права.
64. Що стосується дисциплінарної відповідальності, то будь-яке застосування дисциплінарного стягнення у вигляді припинення права на адвокатську діяльність до адвокатів, право на практику яких вже було тимчасово припинено з огляду на їх роботу на державній службі, не матиме сенсу.

Імовірно, всі інші стягнення можуть застосовуватися, але зазначене вище дисциплінарне стягнення залишає певну можливість для різних тлумачень. Закон має бути якомога чіткішим, особливо коли йдеться про такі чутливі моменти, як дисциплінарна відповідальність. Тому експерти рекомендують чітко визначити (перелічивши по окремих підпунктах), які саме дисциплінарні стягнення застосовуються до адвоката, який працює на державній службі.

65. Участь у роботі органів адвокатського самоврядування включає право голосу, право на отримання інформації, право бути обраним та інші права. Положення, що передбачає позбавлення адвокатів, які працюють на державній службі, права бути обраними до органів самоврядування або брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування, може бути неправильно витлумачено, припускаючи, нібито адвокати, які працюють на державній службі, мають право голосу. Формулювання цього положення можна вдосконалити, додавши два слова: «... і не має права іншим чином брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування...»
66. Експерти розуміють мотивацію з боку законодавця стосовно впровадження такої форми діяльності для адвокатів. Запровадження статусу адвоката, який би відрізнявся від статусу практикуючого адвоката, допомогло б зробити чіткішими ці положення Законопроекту.
67. Див. також зауваження до статей 28-29.

А. Зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю (Розділ VI)

Статті 36-37

68. Пункт 1 частини другої статті 36 передбачає, що дисциплінарні органи можуть зупинити право адвоката на здійснення професійної діяльності за «повторне протягом року вчинення дисциплінарного проступку». Це положення не повною мірою вирішує наявну проблему надмірної дискреції дисциплінарних органів щодо вирішення питання про застосування такого суворого дисциплінарного стягнення, як зупинення адвокатської діяльності. Рекомендується встановити для терміна «дисциплінарний проступок» чітке визначення, аби уникнути ситуацій, за яких незначне (хоча й повторне) порушення адвокатом закону або кодексу професійної етики чи поведінки наражало б адвокатів на суворі стягнення у вигляді зупинення їхнього права на здійснення адвокатської діяльності. Це могло б порушити питання за статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ (див. далі в цьому розділі). Однак слід зазначити, що чинний закон взагалі не містить механізмів запобігання такому зловживанню та повідомлялося про декілька випадків, коли до адвокатів на сумнівних підставах застосовувалися навіть жорсткіші дисциплінарні стягнення (зокрема, позбавлення права на здійснення адвокатської діяльності).⁵

⁵ Тіньовий звіт «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності» від 19 вересня 2018 р.,

69. Послідовна позиція ЄСПЛ, якої він дотримується у своїй усталеній прецедентній практиці у цій сфері, починаючи зі свого рішення у справі «Дерінг проти Німеччини»,⁶ полягає в тому, що право, про порушення якого стверджував заявник у цій справі, пов'язане із правом власності та мирним володінням майном, яке гарантується статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ. Суд встановив, що пан Дерінг, розпочавши та успішно розвинувши свою адвокатську практику, створив клієнтуру; це багато в чому мало характер приватного права та становило актив і, відповідно, майно у значенні першого речення статті 1. У зв'язку з цим проводилися аналогії з такими професіями, як податкові консультанти та бухгалтери.⁷ У справі «Дерінг проти Німеччини» позбавлення заявника його права на здійснення адвокатської діяльності безперечно призвело до втрати ним клієнтів та доходу. Суд далі встановив, що сталося порушення права заявника на мирне володіння своїм майном. Таке порушення становило втручання, що підлягало розгляду відповідно до пункту другого статті 1 Першого протоколу. Аналогічного висновку Суд дійшов і в інших справах.⁸

70. Розглядаючи заяву з Німеччини у справі «Венденбург та інші проти Німеччини»,⁹ Суд повторно зазначив (виділення наше):

Посилаючись на свою попередню практику, Суд зазначає, що, тією мірою, якою це стосується втрати майбутніх доходів, скарга заявників виходить за межі статті 1 Першого протоколу, яка не застосовується до майбутніх доходів, а лише до існуючого майна, тобто доходу після його отримання або тоді, коли щодо такого доходу існує забезпечена правовими санкціями вимога... **Однак стаття 1 застосовується і до практики адвокатів та до їхніх клієнтів, оскільки вони становлять об'єкти певної вартості, які багато в чому мають характер приватного права і, таким чином, становлять активи та, відповідно, майно у значенні першого речення статті 1.**

71. У рішенні в справі «Бузеску проти Румунії»¹⁰ Суд далі розвинув свою позицію і, посилаючись на свою попередню практику, зазначив, що застосовність статті 1 Першого протоколу поширюється на адвокатську практику та її престиж, оскільки вони є об'єктами певної вартості, які багато в чому мають характер приватних прав, а тому є активами і, відповідно, майном у значенні сказаної статті.

72. У справі «Ледерер проти Німеччини»¹¹ Суд погодився із тим, що вилучення заявника з офіційного списку колеги адвокатів, яке змусило його припинити

підготовлений ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив» у співпраці з ГО «Адвокат майбутнього» на запит Комітету Верховної Ради України з питань правової політики і правосуддя, §4.9 (с. 53).

⁶ Рішення щодо прийнятності в справі «Дерінг проти Німеччини» (*Döring v. Germany*), заява № [37595/97](#), 9 листопада 1999 р.

⁷ Див., з відповідними змінами, § 41 рішення в справі «Ван Марле та інші проти Нідерландів» (*Van Marle and Others v. the Netherlands*) від 26 червня 1986 р.; § 47(b) рішення в справі «Н. проти Бельгії» (*H. v. Belgium*) від 30 листопада 1987 р.

⁸ Рішення щодо прийнятності в справі «Дерінг проти Німеччини», заява № [37595/97](#), 9 листопада 1999 р.

⁹ Рішення щодо прийнятності в справі «Венденбург та інші проти Німеччини» (*Wendenburg and Others v. Germany*), заява № [71630/01](#), 6 лютого 2003 р.

¹⁰ § 81 рішення в справі «Бузеску проти Румунії» (*Buzescu v. Romania*), заява № [61302/00](#), 24 травня 2005 р.

¹¹ Рішення щодо прийнятності в справі «Ледерер проти Німеччини» (*Lederer v. Germany*), заява № [6213/03](#), 22 травня 2006 р.

свою адвокатську практику, призвело до втрати ним частини клієнтури. Таким чином, сталося перешкоджання його праву на мирне володіння своїм майном. Таке втручання становило захід контролю за використанням майна, що підлягав розгляду відповідно до пункту другого статті 1 Першого протоколу.

- 73.** Оскільки порушення правил професійної поведінки вже є, відповідно до статті 36 Законопроекту, підставою для зупинення права на здійснення адвокатської діяльності, то, з огляду на розпливчастий зміст пункту 2 частини 1 статті 36, рекомендується вилучити це положення.
- 74.** Також рекомендується внести до статей 36 і 37 Законопроекту чітке положення про необхідність дотримання принципу пропорційності в застосуванні стягнення у вигляді зупинення чи припинення права на здійснення адвокатської діяльності. Зважаючи на труднощі перехідного періоду реформування юридичної професії в Україні, таке положення може слугувати стримуючим механізмом проти довільного застосування цих двох суворих дисциплінарних стягнень.
- 75.** Що ж стосується прикладів із законодавства європейських країн, пов'язаних із підставами для зупинення та припинення права на здійснення адвокатської діяльності, експерти вважають за належне звернутися до усталеної та розвиненої практики Дисциплінарного суду соліситорів Англії та Уельсу.¹²
- 76.** Є принаймні два важливі чинники, що слід взяти до уваги у зв'язку з цим:
- а)** Законодавцям не слід докладно описувати підстави для зупинення чи припинення адвокатської практики. Також завданням законодавців не є перелік елементів або чинників, наявність яких потрібна для накладення таких суворих стягнень, як припинення чи зупинення права на здійснення адвокатської діяльності;
 - б)** Дисциплінарним органам і судам слід мати певну свободу розсуду у розвитку практики застосування дисциплінарних стягнень з огляду на різні чинники, до яких (серед іншого) входять тяжкість проступку, вина адвоката, що є відповідачем, тяжкість шкоди, заподіяної проступком, обтяжувальні та пом'якшувальні чинники.
- 77.** Ці питання детально описані, наприклад, у «Правилах здійснення дисциплінарного провадження» Дисциплінарного суду соліситорів Англії та Уельсу за 2007 рік.¹³
- 78.** Розглядаючи такі заходи, як зупинення й припинення права на здійснення

¹² Сфери юрисдикції та практику цього судового органу див. за посиланням <http://www.solicitortribunal.org.uk/about-us>

¹³ Фактори та критерії, які слід встановлювати для накладення стягнень, наведені в пунктах 16-20. Стягнення, такі як зупинення права на заняття діяльністю соліситорів на певний строк, безстрокове зупинення та видалення з офіційного списку соліситорів (припинення права на заняття адвокатською діяльністю) передбачені пунктами 41-44. Див. «Правила здійснення дисциплінарного провадження» Дисциплінарного суду соліситорів Англії та Уельсу за 2007 рік, доступні за посиланням: http://www.solicitortribunal.org.uk/sites/default/files-sdt/Content/documents/uksi_20073588_en.pdf

адвокатської діяльності, експерти рекомендують звернути увагу на рішення та критерії, вироблені в практиці Англії та Уельсу, зважаючи при цьому на особливості українських реалій і контексту.

Е. Дисциплінарна відповідальність адвоката (Розділ VII)

- 79.** Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, дисциплінарне провадження стосовно адвоката (тією мірою, якою воно здатне призвести до зупинення чи припинення права на здійснення адвокатської діяльності) підпадає під дію цивільного аспекту пункту 1 статті 6 ЄКПЛ. Зокрема, ЄСПЛ встановив у цьому зв'язку, що:¹⁴

Прецедентна практика Суду вказує на те, що дисциплінарне провадження, у якому розглядається питання про продовження права займатися адвокатською практикою, призводить до виникнення «скарг» (спорів), пов'язаних з цивільними правами та обов'язками... Очевидно, що в цій справі, під час провадження, про яке йде мова, заявникові загрожував ризик бути позбавленим можливості продовжувати свою діяльність в якості члена колегії адвокатів, якщо б до нього застосували стягнення у вигляді виключення.

Суд нагадує, що стаття 6 поширюється лише на провадження, які стосуються «визначення» права «цивільного характеру». Результат провадження мусить, в принципі, безпосередньо мати вирішальне значення для права, про яке йде мова...

Однак для застосовування статті 6 значення має не лише конкретний результат розгляду справи. Суд повторює, що, як очевидно з його усталеної прецедентної практики, дисциплінарне провадження, де, як і в цій справі, розглядається право продовжувати займатися адвокатською практикою, приводить до судових спорів щодо «прав цивільного характеру» в значенні пункту 1 статті 6. Процесуальні гарантії, закріплені пунктом 1 статті 6, поширюються на всіх заявників, які відносяться до цієї категорії...

- 80.** Отже гарантії, передбачені пунктом 1 статті 6 Конвенції, мають застосовуватися і до дисциплінарного провадження. Слід вітати те, що автори Законопроекту у його тексті передбачили достатні гарантії збереження неупередженості та незалежності дисциплінарного органу. Однак ці гарантії можуть бути додатково посилені.

Ф. Адвокатське самоврядування (розділ VIII). Фінансове забезпечення органів адвокатського самоврядування (розділ IX)

Статті 49-72

- 81.** Закон має встановлювати основні правила щодо адвокатського самоврядування, однак має обмежуватися регламентацією основних аспектів. Деякі питання самоврядування регламентуються дуже детально. Така детальна регламентація може бути виправдана значними змінами в структурі адвокатського самоврядування. Втім, після перехідного періоду, потрібного для завершення реформи адвокатури, важливо, щоб подальший розвиток відбувався в напрямі дерегуляції самоврядування.

¹⁴ Рішення щодо прийнятності в справі «А. проти Фінляндії» (А. v. Finland), заява № 44998/98, 8 січня 2004 р.

Стаття 51

- 82.** Адвокатське самоврядування здійснюється через Національну асоціацію адвокатів України (НААУ) та регіональні палати адвокатів. Таким чином, створюється новий елемент самоврядування адвокатів – регіональні палати. Це звичайна європейська практика.

Стаття 54

- 83.** Стаття 54 визначає систему національних органів адвокатського самоврядування, до складу якої входять центральні та регіональні органи адвокатського самоврядування. Центральні органи адвокатського самоврядування включають до себе З'їзд адвокатів, Раду адвокатів, Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, Вищу дисциплінарну комісію адвокатури, Вищу ревізійну комісію адвокатури. Регіональними органами адвокатського самоврядування є конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, кваліфікаційні комісії адвокатури, дисциплінарні комісії адвокатури, ревізійні комісії адвокатури регіонів. Така система адвокатського самоврядування повною мірою відповідає європейським стандартам.

Статті 58, 59, 61 і 62

- 84.** На сьогодні кваліфікаційно-дисциплінарні комісії на регіональному та національному рівнях існують як окремі юридичні особи. Всі ці комісії діють у складі двох палат – кваліфікаційної та дисциплінарної. Хоча ця система як така не порушує європейські стандарти, у жодній іншій європейській країні ці органи самоврядування не функціонують в такому форматі.
- 85.** Законопроект запроваджує окремі (регіональні) кваліфікаційні комісії адвокатури, (регіональні) дисциплінарні комісії адвокатури, (національну) Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури та (національну) Вищу дисциплінарну комісію адвокатури. Національні та регіональні органи адвокатського самоврядування не мають статусу юридичної особи та діють в межах Національної асоціації адвокатів України й регіональних палат адвокатів, відповідно. Така структура органів адвокатського самоврядування відповідає взірцевій європейській практиці.

Стаття 65

- 86.** Частина третя статті 65, як видається, повторює положення статті 49 щодо обмеження права обіймати посаду два строки поспіль.
- Г.** **Здійснення в Україні адвокатської діяльності адвокатом іноземної держави. Особливості статусу адвоката іноземної держави (Розділ X).**

Стаття 73

87. Законопроект регламентує надання юридичних послуг іноземними адвокатами на постійній основі. Однак положення про надання юридичних послуг іноземними адвокатами на тимчасовій основі в Законопроекті відсутні. Тому не зовсім зрозуміло, чи дозволяється іноземним адвокатам надавати юридичні послуги на тимчасовій основі у так званих «виїзних випадках». Вимога про реєстрацію іноземних адвокатів з метою надання юридичних послуг на постійній основі, і водночас дозвіл іноземним правникам надавати юридичні послуги тимчасово без реєстрації відповідатимуть європейським стандартам. Тому експерти пропонують включити до Законопроекту положення про надання юридичних послуг іноземними правниками на тимчасовій основі.

Перехідні положення

88. Перехідні положення передбачають, що особи, які набули статусу адвоката та право на здійснення адвокатської діяльності до набрання чинності цим законом, зберігають за собою статус адвоката та право на здійснення адвокатської діяльності, за винятком осіб, щодо яких було ухвалено рішення про позбавлення їх права на здійснення адвокатської діяльності. Свідоцтво про право на здійснення адвокатської діяльності, видані до набрання чинності цим законом, матимуть таку ж силу, що й свідоцтва, видані за новим законом. Вимога щодо їхньої обов'язкової заміни не ставиться. Ці положення відповідають кращим європейським стандартам.
89. З набранням чинності новим законом з'їзди адвокатів регіонів мають бути скликані не пізніше чотирьох місяців, а З'їзд адвокатів України – не пізніше шести місяців. Ці з'їзди мають ухвалити всі рішення, яких вимагає новий закон. Такі строки й вимоги є належними та обґрунтованими.

V. Висновки

90. Проект Закону *“Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»* є послідовний і загалом відповідає європейським стандартам.
91. Найбільш позитивні досягнення Законопроекту стосуються розширення прав і гарантій адвокатів, що, серед іншого, передбачає участь адвокатів у всіх слідчих чи процесуальних діях, у яких має право брати клієнт; безперешкодний доступ до приміщень суду, прокуратури, поліції, Міністерства внутрішніх справ та правоохоронних органів; ідентифікований доступ до всіх державних реєстрів; посилення захисту інформації в рамках адвокатської таємниці, включно з нерозголошенням навіть за наявності дозволу клієнта, а також використання будь-яких технічних засобів без спеціального дозволу.
92. У Законопроекті вдосконалено структуру органів адвокатського самоврядування, з орієнтацією на модель асоціацій адвокатів у Болгарії, Німеччині, Угорщині, Польщі та інших країнах. Регіональні органи адвокатського самоврядування об'єднуються в регіональні палати. Замість

того, щоби входити до складу окремої юридичної особи, дисциплінарні та кваліфікаційні органи, відповідно до звичайної європейської практики, перетворюються на органи асоціації адвокатів. Попри можливу потребу в розробленні додаткового законодавства про самоврядування адвокатів, цей Законопроект завершує основні процеси створення надійної структури об'єднаної асоціації адвокатів в Україні, початок яких було закладено Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року. Ці кроки, зокрема, створення регіональних адвокатських палат і надання їм повноважень, які, за умови їх відповідального здійснення, зможуть стати важливою противагою існуючій занадто централізованій системі самоврядування, вітаються експертами. Важливо зазначити, що лише належне застосування цих положень на практиці призведе до потрібних змін.

93. Законопроект також вдосконалює визначення конфлікту інтересів, розширює форми здійснення адвокатської діяльності та збільшує кількість дисциплінарних стягнень. Через ці зміни влада прагне досягти більш збалансованого підходу до дисциплінарної відповідальності та зменшити ризики будь-якого зловживання з боку дисциплінарних органів.
94. Експерти також вітають положення Законопроекту щодо доступу до професії адвоката. Незалежне та автоматизоване тестування професійних знань і навичок може призвести до зменшення корупційних ризиків. Крім того, скасування вимоги про те, що стажери мають оплачувати своє стажування, може забезпечити більш справедливий доступ до адвокатської професії. Експерти, однак, зазначають з приводу решти своїх висновків про цей Законопроект, що закон – це лише важливий відправний пункт. Реальні зміни доведеться оцінювати на основі імплементації закону на практиці.
95. Водночас цей звіт містить певні рекомендації щодо вдосконалення Законопроекту, зокрема:
- закріплення невичерпного переліку несумісних видів діяльності (наприклад, *«будь-яка інша діяльність, що суперечить незалежності адвоката»*);
 - розглянути питання щодо включення до статті 11 положення про те, що посвідчення адвоката діє безстроково;
 - запровадження дисциплінарної відповідальності для стажерів;
 - чітко, з переліченням по відповідних підпунктах, визначити, які саме дисциплінарні стягнення застосовуються до адвоката, який працює за трудовим договором з іншою, аніж бюро адвокатів або адвокатська компанія, особою, а також до адвокатів, що працюють на державній службі;
 - включити до тексту відповідні положення Хартії основних принципів європейської адвокатської професії, що стосуються врегулювання конфлікту інтересів;

- надати НААУ повноваження розробляти рекомендації щодо страхування професійної відповідальності адвокатів;
- розглянути можливість доповнення Законопроекту положенням про надання юридичних послуг іноземними правниками на тимчасовій основі.